

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՆ ԲԱԲԵՐԴՅԻ (ՂՐԻՄԵՑԻ)

(1310 ? — 1380 ?)

Ժրաջան զրիչ մը: Ծնած է ԺԴ. դարու երկրորդ տասնամեակին հաւանաբար, Բաբերդի գաւառին Երմուռ գիւղին մէջ: Հօրը անունն էր Կիրակոս, իսկ մօրը՝ Թաներ: Ունէր երեք եղբայրներ, Յակոբ, Աւետիք եւ Աւետաբեր, երեքն ալ կուսակօծն քահանայներ (Յուլիսկ Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 356: Լալայեան, Յուլիսկ Զեռ. Վասպուրականի, էջ 220):

Տղայ հասակով տարադիր կ'երթայ Ղըրիմ, անուանի Աւետիս Վարդապետի մօտ, ծանօթ Սոսամարակ մակդիրով, եւ կը կրօնաւորի 1334ին, կամ աւելի առաջ (Լ. Սահակեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 265):

Ապա կ'աշակերտի Պետրոս հայրապետին Ղըզըլտաշ կոչուած վանքին մէջ: Հոն կը ձեռնադրուի արեղայ (1355էն առաջ, Կիւլէսէրեան, Կոլոտ, էջ 117) եւ կը մնայ 10 տարի (Լալայեան, Յուլիսկ, էջ 218):

Ետքը ուխտի կ'երթայ Հռոմ, եւ Երուսաղէմ դաջող նաւ չդոնուելուն կը ըստիպուի վերադառնալ տուն: Դարձեալ կը մեկնի Ղրիմէն դէպի Երուսաղէմ, իբրեւ ուխտաւոր: Ուխտը կը կատարէ եւ կը դառնայ տուն: Բայց խիղճը զինք հանգիստ չի թողուր եւ նորէն կու գայ Երուսաղէմ եւ կը մնայ 12 տարի (1363-1374), ապրելով տառապալից կեանք մը ժամանակի խոռովութեանց պատճառով:

Յետոյ կ'երթայ Սիւս ուխտի Ս. Լուսաւորչի Ալին, եւ կը մնայ 9 ամիս: Կոստանդին Կաթողիկոսի հարկադրանքին տեղի տալով կը ձեռնադրուի Եպիսկոպոս, առանց թեմի: Կը փափաքի դառնալ Երուսաղէմ, բայց իր եղբայրը Աւետիս արեղայ կու գայ զինքը կ'անէ կը տանի Ղրիմ:

Վարդան Բաբերդցիի գրչապրական պորձունէութիւնը բաւական երկար տեւած է, մեզի ծանօթ է 1355-1377 ըրջանը, որու ըն-

թացքին օրինակած է երեք Աւետարան, մէկ Նարեկ, եւ երեք ձաշոց, մեծագոյն մասը Երուսաղէմի որբավայրերուն համար:

Ստորեւ ժամանակագրական կարգով կու տանք շահեկան մասեր իր մեծ ու փոքր յիշատակարաններէն, քաղելով այն ձեռագիրներէն որոնք ծանօթ են մեզի:

1.— Աւետարան, Ղրիմ, 1355.— Ինքը եւ իր եղբայրը Աւետիս արեղայ 1364ին կը նուիրեն ճի վանքս Ս. Առաքելոցն Պետրոսի եւ Պաւղոսի: Վանքը շինած է Պարոն Աթմալիք.— Կիւլէսէրեան, Կոլոտ, էջ 117:

2.— Մատեան Ողբերգութեան Գր. Նարեկացիի, Երուսաղէմ, 1366: Զեռ. Երեւանի Թ. 7091.—

ա.— Ի նուրբ քաղաքս յԵրուսաղէմ է զրած, ի Թվ. ՊԺԵ, ի յայս գԺար տարիս:

բ.— Ի յայս տարի վերեց զփոսնկն զԱղբոսանդր. եւ յայս աշխարհս զինչ քրիստոնեայ կայր զամէնն կալան եւ ի զիր հանին, եւ զինչ եպիսկոպոս եւ արեղայ եւ երէց կայր՝ զամէնն զնառնեցին, եւ զինչ եկեղեցի կայր՝ զամէնն փակեցին: Սպանին զմեր ըտայիսն, եւ այլ բազում երէց եւ կարգաւոր սպանին, եւ բազումք վասն դառն տանջանաց զարձան թուրք. եւ մեք յԵրուսաղէմս զտարոյս շատն ի զնոսանքն կացել, եւ բազում վիշտ եւ նեղութիւն վասն Բրիտտոսի տեսաք, զոր ոչ կարեմ ընդ զրով պատմել: Աղաչեմ զձեզ ես՝ Վարդան արեղայ Ղրիմցի, որ անանդեցա եւ գրեցի զսրազում նեղութեամբ եւ ահիւ. յամէն աւր կու մնայաք թէ երբ չարչարեն կամ սպանեն: Սխալանաց սորին անմեղադիր լիբուրք...:

գ.— Եւ աւարտեցաւ Հոկտեմբերի ԺԳ.— Սահակեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 473, 474:

ճ.— ձաշոց, Երուսաղէմ Ս. Փրկի:

Վանքին համար, ինչպէս յիշած է իր աւելի ետքը օրինակած գերբերուն յիշատակարաններուն մէջ (Լալայեան, Յուլիան Զեռ. Վաստուրականի, էջ 219: Յուլիան Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 142, 356):

4.— Աւետարան, Ս. Գողգոթայի եկեղեցիին համար, ինչպէս կը յիշէ իր 1369 թուին գրած յիշատակարանին մէջ (Յուլիան Զեռ. Ս. Ե., Ա. Հատոր, 1966, էջ 356-7):

5.— Ժառոց, Երուսաղէմ, 1369, Ս. Գողգոթայի եկեղեցիին համար: Զեռ. Ս. Ե. Թ. 122:

ա.— Ի յերուսաղէմ է գրած, յայտատուածաշէն քաղաք, յայտ գեղեցկաշէն տաճար:

բ.— Յերուսաղէմ եմ գրել ի թվին ՊԺԶ, յայտ մուր շմոր տարիս:

դ.— Բուն Բարեկենդանին եմ գրել զսաս յանձնիս եւ յանգինի:

զ.— Զվանիցս դուռն մատնհարել էին, եւ ի մեծ նեղութիւն ունէին զամենայն քրիստոնէքն:

ե.— Ոհ վասն իմ գառն մեղացն, Ա տարի եւ կէս է զինչ յայտ աշխարհս եկեղեցի կա ամէնիս փակած է վասն Աղեքսանդրի դերեւոյն: Ի թվին ՊԺԶ:

զ.— Այլ ետ Վարդան երեսանկեալ աղաւթ յմեղ, վասն սիրոյն Բրիտտոսի, անմեղադիր լիբուք սխալանաց ի սմա, գի բաղում վշտով եւ բազում տուայտութեամբ եմ գրել յերուսաղէմ, յայտ շմոր ժամս, որ եկեղեցիք ամէն փակած կային: Ի թվին ՊԺԶ:

է.— Յայտ աւսուր հանգեաւ Գրիգոր աբղայն, որ վասն Բրիտտոսի մարտիրոսացաւ: Ի թվին ՊԺԶ:

ը.— Այտաք բորբած հաց եմ կերել եւ իրորի կրակուր խմել եւ գրել յերուսաղէմ բազում վշտով:

Թ.— Զի ի թվիս մերոյ ՊԺԷ [= 1365] առաւ Աղէկսանդր, եւ այս աշխարհս քրիստոնէքն մեծ նեղութիւն եւ շարշարանք կրեցին Դ տարի, զինչ յայտ աշխարհս եկեղեցի կայր եւ զՅարութեան դուռն որմով փակեցին, եւ ի յնշնից ի չորսէն զմին առին յամէն քրիստոնէից. գրազումս զարմուցին, գրազումս սպանին, եւ զմեզ զամէնս շատ զտառն զնեղով եւ ազգի ազգի նե-

ղութեամբ պահեցին Դ տարի, Բ տարայր ի Ղազէ տարան զինչ երէց եւ արեղայ եւ եպիսկոպոս կայր, եւ Բ մանկազոյն արեղայ, Գրիգոր եւ Կիրակոս, այնչափ շարշար հարին մինչեւ ի մարմնոյն կաշին անկաւ եւ մարտիրոսացան վասն Բրիտտոսի: Եւ զՄիթար ըտային եւ մին միայնակեցի մեղէն տարան ի Մար եւ սպանին: Եւ զտէր Մկրտիչ զերուսաղէմայ Եպիսկոպոս բունցին եւ քաղում խոտմամբ եւ ազգի ազգի կապանաւք եւ տանջանաւք շարշարեցին վասն հաւատոյն, եւ համբերեաց վասն Բրիտտոսի, եւ յաղթեաց նոցա Բրիտտոսի, որ տայ համբերութիւն սիրողաց իւրոց:

Ի յայտ նեղութիւն իմ Աւետարանն ի Գողգոթայ մնաց եւ շիրացի հանել, եւ բազում նեղութեամբ վշտացաւ չոզի իմ, եւ հատաւ անկեղութիւն տեսանել ի բաց զՅարութեանն դուռն եւ զԱւետարանն: Յայտմամ զմտաւ ամի թէ զԱւետարանս զողցան եւ եւ անյիշատակ մտացի: Թող Տարեգիրք, ձառոց գրեմ, թէ ապրիմ եւ տայ Բրիտտոս զխաղաղութիւն եւ տեսնուլ տայ ինձ զԱւետարանն՝ զայս ինձ ի մարմնաւոր պէտս ի կարիս խարճեմ: Ողորմածն Աստուած, որ զամէն բարի խնդիրք կու կատարէ, տեսնուլ երես մեզ յետ Դ տարոյ հանց ուրախութիւն, զոր այլ չէաք տեսել. եւ զԱւետարանն դուռն. զիտան եւ զկոճակն եւ զկոստեղն քակել էին, եւ ուրախացաւ ի փառս Բրիտտոսի: Եւ վասն առջի ուխտին որ գրեցի զսա Ս. Գողգոթային, ոչ կարացի ուխտագանց լինել, այլ ետու զսա Բրիտտոսի, ըոտ այն՝ զբոյս ի քոյոց քեզ ընծայեմք, յամենայնի կարող Տէր:...

Աղաւթ ներել փցուն ձարբառանաց... զի բաղում աշխատանաւք, աշով եւ տուայտութեամբ, շատ աւր բորբաց հացով եւ քացիած աւթեկուն արբով եմ անցուցել:...

Աւետարեցաւ ի թվին ՊԺԸ, յուլիս ամսոյ ի ԺԲ արն հինգշաբթի...: Յուլիան Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 355-7:

Ե.— Աւետարան, Երուսաղէմ, 1371-1372, Ս. Մննդեան Վանքին համար: Զեռ. Երեւանի, Թիւ 5557:

Յամի ութհարիւրորդի, քան եւ միւրորդի մեծ թուականի մերոյ [= 1372]:...

նուստ Ժառանգական ժողովրդի... Վարդան արեղայն, որ տարագիր եղե յիմ հայրենի գաւառին, որ եմ ի Բարերթու ի գեղջէ Երմին, որդի Գիրակոսի: Տղահասակ զնացի ի Ղրիմն, ի սուրբ վարդապետ Աւետիս Թոսաճարտիկ մասա, յետոյ աշակերտեցայ Պետրոս հայրապետին, եւ զաշակեցի զարարական եւ դոեւոր ի վանքն որ կոչի Ղրդրառաշ: Եւ հզա արեղայ, եւ կեցա ժառրք: Յետո շինեցաք վանք նոր, զոր Պետրոսի եւ Թոնայ Աղդի կոչի, յանուն երաշխաւոր սուրբ Աստուածածնին, խիստ վայելուչ եւ սիրուն ամենայն իրաւք:...

Ուղի զալ յերուսաղէմս, դմտաւ ամէնի թէ զի՞նչ հանոյ իցէ Տեառն իմոյ նուէրք ի մկղաւորէն: Յիւնցի զայն որ ասէ. ընկեայ ի Տէր դո՛ւդս քո: Եւ նա հոգաց եւ երես մաս զաղաթ, եւ գրեցի Աւետարան, ըստ կարի իմում, ի յոսն կալով, բազում ճշնութեամբ եւ աշխատսիրութեամբ, ոսկի ծաղկով եւ արծաթապատ բեւեռաւք, եւ բերի յերուսաղէմս, ի սուրբ Գրդղոթայ, ուր Բրիստոս զտւոր արիւնն իւր վասն մեր հնչեւ փրկեաց զմեզ, եւ ուրախացաւ, զի արժանացոյց զիս Բրիստոս իւր սուրբ տեսոյն, եւ զարձայ ի տուն:

Եւ հանապաղ ի խղճ մտացս կու տանջէր զիս, թէ է՛ր եկի, զայս ամեն աշխատանք պիտի կորսնեմ: Դարձեալ ապաւինեցայ ի Բրիստոս թէ դու հոգայ զիս, ըստ կամաց քո զնացս ուղղեալ: Եւ երեւ զիս յերուսաղէմս: Եւ կացի ժամ ի սուրբն Յակովբայ գրեցի Ա ճառց Փրկչին, եւ Ա Գողգոթային: Եւ ծերացաւ եւ բթեցաւ ամենայն կարողութիւնս մարմնոյս: Եւ զայաք ի Ս. Մնունջո Բրիստոսի, եւ Աւետարան եւ այլ զիրք պիտոյ լինէր եւ չկայր: Եւ իմ զմտաւ ամի թէ մեր բարեխաւ եւ միջնորդ Ս. Աստուածածինն է, նմա Ա Աւետարան թող գրեմ, որ ինձ բարեխաւսէ առ իւր կուսածին Աստուածորդին: Եւ սկսայ ծեր ալեւաք եւ ցաւատ կենաւք՝ բազում աշխատութեամբ:...

Ի մեծ թվին Հայոց գրեցաւ Ս. Աւետարանս ի Ս. Քաղաքս յերուսաղէմս, ձեռամբ բազմամեղ արեղի Վարդանայ Ղրիմեցոյ, բազում վստով եւ ծեր ալեւոք եւ տուայտ կենաւք. Պի (= 1371) էր: Եւ. Լալայեան,

Յուլիան Զիւն Վասպուրականի, 1915, էջ 217-222: Հմմտ. Է. Պաշկեան, Յիւլ. Ժ. Դարբի, 1950, էջ 503-4:

Եւ ճառց, Ղրիմ, 1377, Ս. Մննդեան Վանքին համար, Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 30:

ա. Գրեցաւ սուրբ տառս այս ձեռամբ անտրահատ գրչի Վարդան անթիմոս եպիսկոպոսի, յգորդ եւ յրնտի արիւնակէ, Ս. Ուստիո Նրաշխուոր Աստուածածնի, որ կոչի Պետրոսի Վանք, ի թվին Հայոց ՊիՁ, ի Ղահուիթեան Մամայի, եւ ի հայրապետութեան տեառն կոստանդեան, եւ այսմ նահանգիս յաթոսակալութեան Յովհաննէս արեղի, իմաստնասէր եւ առաքինասիրի. որ է մամանակս խիստ խաղաղութիւն եկեղեցւոյ եւ ամէն զրիստոնէից, եւ անչափ յաժան է հացն, որ չէ լել: Բայց սով մեծ եւ խիստ է աստուածային բռնոյ բանին մեղանձութ մտաճնորդացս եւ կրանաւորացս: Արյ աղաչեմ զձեզ, սուրբ եղբարք, ամենազալիր լինել զի ծեր էի եւ աչքս չի տեսնուլ եւ միտքս եւ ամենայն զգայարանքս բղի է, բայց անանդեցայ եւ գրեցի:

Բ. Արդ եւ յետինս մեղաւորաց, տէր Վարդան անթիմ եպիսկոպոս, որ կեցա յերուսաղէմ Բժամ, եւ գրեցի Բ ճառց, Ա. Ս. Գողգոթային, եւ Ա Փրկչին, եւ Ա Աւետարանս Ս. Մննդեանն Բրիստոսի: Եւ գրեցի ի Սիս, ի Ս. Լուսաւորչին Ս. Ալն թ յուստ, եւ կեցա թ ամիս: Նա տէր Կոստանդին Կաթողիկոսն անչափ սիրեաց զիս, եւ հարկեաց թէ պիտի եպիսկոպոս լինիս: Եւ շատ զիմադարձ եղաւ, յետոյ հնազանդեցաւ եւ լոյա եպիսկոպոս: Եւ ամէն սրտով կու գայի յերուսաղէմ: Նա իմ եղբարս Աւետիս արեղիս երեկ յերուսաղէմ ինձ խնդիր: Իս ի Սիս էի, երեկ ի Սիս, զիս գտաւ, եւ առ շրջող որ եկեալ էի յերուսաղէմ, եկաք ի Ղրիմս, վեց ամիս ապրեցաւ եւ հանդեաւ ի Բրիստոս եւ ես մնացի անայցու զԲրիստոս ունկելով: Եւ գրեցի զայս ճառցս ինձ ծերութեան որդի, եւ տուի ամէն կամաւք եւ ամէն սրտիւ յաւատարմեամբ Ս. Մննդեանն Բրիստոսի Աստուծոյ, յիշատակ ինձ եւ իմոցն, Ս. Աւետարանն եւ այս ճառցս ի վայելումն մանկանց եկեղեցւոյ. Ծուցակ Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 141-2:

Ն. ԵՊՍ. ԵՈՎԱԿԱՆ